

บทคัดย่อ

ชื่อเรื่อง พัฒนาการของเมืองและชุมชนโบราณยุคกึ่งประวัติศาสตร์ลุ่มแม่น้ำ
บางขาม อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี : ปัจจัยและความคลี่คลาย

ระยะเวลาการวิจัย พ.ศ. 2529, พ.ศ.2541-2542

ทุนวิจัย สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ชุมชนโบราณในอดีตของลุ่มแม่น้ำบางขามที่ได้ทำการศึกษาวิจัยนี้มีสองลักษณะที่สำคัญคือ ชุมชนที่ไม่ขุดคูน้ำสร้างคันดินล้อมรอบชุมชนและชุมชนที่ขุดคูน้ำสร้างคันดินล้อมรอบชุมชน พบว่าทั้งหมดมี 23 แห่ง การเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้เริ่มขึ้นครั้งแรกในสมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมระยะที่ 1 มีอายุราว 4500-3500 ปีมาแล้ว แต่พบหลักฐานเพียงแห่งเดียว ชุมชนโบราณส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมระยะที่ 4 คือมีอายุราว 2300-1500 ปีมาแล้ว หรือเริ่มตั้งถิ่นฐานในยุคสมัยวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งเป็นยุคกึ่งประวัติศาสตร์ของภาคกลางประเทศไทยมีอายุราว 1500-1000 ปีมาแล้ว ถิ่นฐานที่สำคัญของชุมชนโบราณยุคนี้ในพื้นที่ที่ศึกษา คือ เมืองวังไผ่ (อำเภอบ้านหมี่) และเมืองพรหมทิน (อำเภอโคกสำโรง)

สมมุติฐานที่ต้องการพิสูจน์ศึกษาในการวิจัยคราวนี้คือ

1. กำเนิดของเมืองที่มีคูน้ำ คันดิน (ในกรณีของเมืองวังไผ่ เมืองพรหมทิน ซึ่งเป็นเมืองโบราณวัฒนธรรมทวารวดี) นั้น ควรมีพื้นฐานของจำนวนชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่อยู่ใกล้เคียงที่มีจำนวนพอสมควร

ผลการศึกษาพบว่า เมืองโบราณวังไผ่นั้นมีชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมระยะที่ 4 ที่อยู่ใกล้เคียงจำนวนหนึ่งจริง เช่น แหล่งโบราณคดีห่ม 3 ตำบลบางพิง แหล่งโบราณคดีไถ้วัดเขาสว่างวง (เขาสนามแจง) แหล่งโบราณคดีแถบเขาสมคอนและตำบลบางขาม สำหรับเมืองโบราณพรหมทินนั้นมีชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์วัฒนธรรมระยะที่ 4 และเก่ากว่านั้นใกล้เคียง เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านวังจั่น แหล่งโบราณคดีเนินสัมกบ และแหล่งโบราณคดีบ้านหลุมข้าว เป็นต้น

2. การปรากฏหลักฐานของการเป็นชุมชนใหญ่ สืบต่ออายุจากชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายโดยการขุดคูน้ำ สร้างคันดินล้อมรอบเมืองนั้น ผู้คนที่อาศัยในชุมชนจนสามารถพัฒนาให้มั่นคงกลายเป็นชุมชนเมือง (Urbanisation) คือรู้จักนำอิฐมาใช้ในการก่อสร้าง ขุดสระน้ำ ทำถนน สร้างศาสนสถาน ฯลฯ ได้นั้น คงต้องมีความพร้อมในทางเศรษฐกิจของชุมชนด้วย กล่าวคือ สมาชิกของชุมชนอาจจะต้องรู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างหลากหลายมากกว่ารู้จักการเกษตรแต่เพียงอย่างเดียว

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า แหล่งโบราณคดีแถบนี้มีกิจกรรมการผลิตโลหะใช้เองในชุมชนเช่น เมืองวังไผ่ เมืองพรหมทิน บ้านหลุมข้าว แหล่งโบราณคดีไถ้วัดเขาสว่างวง แหล่งโบราณคดีไถ้วัดสิงห์คูยาง และแหล่งโบราณคดีแถบเชิงเขาวงพระจันทร์ อีกทั้งแหล่งแร่ธรรมชาติ เช่น เหล็ก

และทองแดง สามารถพบได้ไม่ห่างไกลจากพื้นที่ที่ศึกษานี้คือพบแถบเขาวงพระจันทร์ จึงสรุปได้ว่า
ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติโลหะดังกล่าว ชุมชนแถบนี้รู้จักนำมาดองและนำมาใช้
ประโยชน์ เช่น ทำอาวุธ ทำเครื่องมือเกษตร ทำเครื่องประดับ รวมทั้งอาจจะนำผลิตภัณฑ์นั้นแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นที่ห่างไกล
กิจกรรมดังกล่าวเริ่มตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์และคงนำ
ประโยชน์ไปสู่การเสริมสร้างชุมชนให้สมบูรณ์ขึ้นกลายเป็นชุมชนเมือง

3. สมมุติฐานที่ว่า ชุมชนที่สามารถธำรงความเป็นชุมชนเมืองได้อย่างต่อเนื่องนั้น ต้องมีที่ตั้งอยู่ใกล้ลำน้ำใช้เป็นเส้นทางติดต่อกับโลกภายนอกได้สะดวก

ผลการศึกษาพบว่า เมืองวังไผ่และเมืองพรหมทินซึ่งมีทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้ลุ่มแม่น้ำบางขาม มีเส้นทางน้ำติดต่อกับชุมชนภายนอกได้สะดวก จึงพบหลักฐานโบราณคดีที่มีอายุตั้งแต่ยุคสมัยวัฒนธรรมทวารวดีคือราว 1500-1000 ปีก่อนและโบราณวัตถุที่มีอายุสมัยต่อๆ มาอีกเช่น เครื่องถ้วยจากเตาบุรีรัมย์ เครื่องเคลือบจีนที่มีอายุในสมัยพุทธศตวรรษที่ 17-18 ส่วนที่เมืองบ้านใหม่ไพศาลีและเมืองดงมะรุมเป็นเมืองโบราณในพื้นที่ตอนที่อยู่ใกล้เคียงที่ไม่มีทางน้ำติดต่อกับโลกภายนอกสะดวก ไม่พบหลักฐานโบราณคดีที่มีอายุในสมัยต่อจากวัฒนธรรมทวารวดีแต่อย่างใด จึงสรุปได้ว่าชุมชนที่มีอายุในยุคสมัยเดียวกันนั้นจะธำรงความเป็นชุมชนได้นานมากน้อยขึ้นอยู่กับทำเลที่ตั้งของชุมชนด้วย หากเป็นชุมชนมีทางน้ำติดต่อกับโลกภายนอกสะดวกจะธำรงความเป็นชุมชนได้ยืนนานกว่า

อนึ่งการศึกษาวิจัยคราวนี้ทำให้ทราบว่าพื้นที่แถบลุ่มแม่น้ำบางขามนั้น ชุมชนในอดีตมีความรู้ความสามารถในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิตเป็นอย่างดี กล่าวคือชุมชนที่เมืองโบราณวังไผ่ตั้งแต่ยุคสมัยวัฒนธรรมทวารวดีรู้จักพัฒนาที่ราบลุ่มต่ำของบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานให้เป็นเมืองคูคลอง (Canal City) และในราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 ชุมชนแถบเขาสมอคอนรู้จักเก็บกักน้ำโดยการสร้างเขื่อนดินเพื่อให้เกิดอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่

Abstract

Title : The Development of Towns and Communities in The Photo-historical Period of The Maenam Bangkam Basin, Banmee District, Lopburi Province : Causes and Consequence.

Duration of the study : 1986,1998-1999.

Funding : The Thai Khadi Research Institute, Thammasat University.

Old settlements at *Maenam Bangkam* Basin are divided into 2 types : the settlement without moat and ramparts and the settlement with moat and ramparts. Thirty-three settlements have been discovered. Archaeological finds from these settlements indicated that, some settlements date back to the early prehistoric period to the origins of culture in the central part to Thailand, 4500-3500 years ago. But most of the old settlements in the study area belong to the late prehistoric period, 2300-1500 years ago. Some settlements first flourished in the Dvaravati Culture period, 1500-1000 years ago. The significant sites of the Dvaravati Culture period are *Muang Wangpai* and *Muang Prommatin*.

The hypotheses for this research are :

1. Moated sites of the Dvaravati Culture have their origin in a certain number of nearby prehistoric settlements.

Archacological studies show that, the origin of many sites can be established in the late prehistoric period. Such sites are *Muu 3 Bangpung Sub-District*, *Wat Kao Sawang Wong*, *Kao Samorkorn* and *Bangkam*. These prehistoric sites are situated around the moated site of *Muang Wangpai*. Other prehistoric sites such as *Ban Wangjan*, *Noen Somkob* and *Ban Lumkao* are similarly scattered around the moated site of *Muang Prommatin*.

2. Large communities like *Muang Wangpai* and *Muang Prommatin* which first appeared in the late prehistoric period continued into the proto-historic period when a moat and ramparts were built around each settlement as a standard practice in the developing urbanisation. Features of that norm such as brick buildings, roads and public ponds have been discovered. For improving their way of living, members of these communities would have known more technology than only agriculture.

The studies showed that, in the archacological sites at *Muang Wangpai*, *Muang Prommatin*, *Ban Lumkao*, *Wat Kao Sawang Wong*, *Wat Singku-Yang* and sites near *Kao Wong Prachan*, the inhablitants of these old settlements knew how to smelt metal and also to make

metal tools. Copper and iron could be found in the area of *Kao Wong Prachan*. These phenomena were of benefit to these communities since the prehistoric period and it might have been a supporting factor in the change of the settlement from a living site to an urbanised community.

3. For the continuation of the settlement from period to period, the site needed to have waterways to keep in contact with the outer world.

The studies further point out, that *Muang Wangpai* and *Muang prommatin* are situated in the *Maenam Bangkam* basin where there are plenty of waterways. Some waterways could connect with the main river such as *Maenam Chao Phraya* and *Maenam Lopburi*. Dating of archaeological finds in the Dvaravati Culture period sites at *Muang Banmai Paisali* and *Muang Dong Marum*, which are situated in the area by of the *Maenam Bangkam* basin but are inaccessible by waterway to the main river, shows that these finds belong to one period only, Dvaravati Culture. This information could well lead to the conclusion that the settlements of the same period in the study area probably originated in the same period but didn't end at the same time, because of their inaccessibility to a principal waterway. On the other hand, settlements in contact with a main water artery were able to survive longer than sites which had no direct access to an important river.

Finally, the research indicates that, since the Dvaravati Culture period, people in the *Maenam Bangkam* basin had known how to improve their natural environment to benefit their communities, especially with the use of hydraulic technology. For example, the settlement at *Muang Wangpai* in the Dvaravati Culture period transformed their low land into a canal city. And also, in the 13-14th centuries, people at *Kao Samorkorn* knew how to construct a dam as a large reservoir.